

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ

A.

Τὰ ἀκόλουθα τέσσερα γράμματα εἶναι σχετικὰ μὲ τὶς προσπάθειες τῶν Χίων γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς πατρίδας τους μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ 1822.

Ἄπ' αὐτὰ τὰ ἀριθμημένα μὲ 1, 3 καὶ 4 προέρχονται ἀπὸ τὸ Ἄρχαιο τῆς οἰκογενείας Ζαΐμη¹· τὸ 2 ἀπὸ τὰ Γενικά Ἄρχαια τοῦ Κράτους (Συλλογὴ Μάμουκα, Δημόσια, φ. 88) καὶ εἶναι ἀντίγραφο ἐπιστολῆς τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Χίων τῆς Σύρας πρὸς τὸν Κοραῆ. Τὸ 1 εἶναι αὐτόγραφο· τὸ 3 καὶ τὸ 4 ἀντίγραφα γραμμένα σὲ ἓνα φύλλο χαρτιοῦ, τὸ ἓνα συνέχεια τοῦ ἄλλου. Ἡ ἐπιστολὴ 4 εἶναι ἐπικυρωμένη ἀπὸ τὸν Σωκράτη I. Πάλλη στὴν Ἐρμούπολη, Α' Μαρτίου 1874 «ὡς γνήσιον καὶ πιστὸν ἀντίγραφον τῆς παρ' ἡμῖν εὐρισκομένης πρωτοτύπου ἐπιστολῆς»· ἐπειδὴ ἡ 3 εἶναι γραμμένη μὲ τὸν ἴδιο γραφικὸ χαρακτήρα, συμπεραίνουμε ὅτι ἔχει τὴν ἴδια προέλευση.

Δημοσιεύω ἐδῶ τὶς ἐπιστολὰς αὐτές, οἱ ὁποῖες, ὅσο γνωρίζω, εἶναι ἀνέκδοτες· ἡ ὀρθογραφία ἔχει ἀποκατασταθῆ ἀπὸ μένα.

¹ Στὸ ἴδιο ἀρχαιο Ζαΐμη ὑπάρχει καὶ ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς, τὴν ὁποῖαν ἔστειλε ὁ Κοραῆς στοὺς ἀπανταχοῦ Χίους στίς 25 Ἰουνίου 1823, καὶ ποῦ εἶναι δημοσιευμένη στὴν ἐκδόση *N. Λαμαλά*, Ἐπιστολαὶ Ἄδ. Κοραῆ, τ. Γ', μέρος 2ον, σ. 852. Ἀπὸ τὸ δημοσιευμένο κείμενο λείπει ἓνα δεύτερο δευτέρωγραφο, ποῦ ὑπάρχει στὸ ἀντίγραφο τοῦ Ἄρχαιου Ζαΐμη. Στὸ δευτέρωγραφο αὐτὸ γράφει ὁ Κοραῆς: «Τὴν ἐπιστολὴν σου 17 Ἰουνίου ἔλαβον περιέχουσαν τὴν πρὸς τὸν Βλασιόν, τὴν ὁποῖαν ἐξαπέστειλα τὴν 21. Δὸς νὰ ζήσης τὴν ἐδῶ κλεισμένην εἰς τὸν Barker, καὶ συνομίλησε μ' αὐτὸν πλαϊνότερα περὶ τῶν συμφορῶν μας· ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς του κρίνω οὐκ ἰσχύει πολλὴν εὐνοίαν εἰς τὸ γένος». Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τοῦ Κοραῆ μαζί μὲ τὸ δευτέρωγραφο βρισκομε δημοσιευμένη ἐπίσης στὴν Ἱστορία τῆς Χίου, Γ. Ζολώτα - Αἰμ. Σάρον, τ. Γ', μέρος 2ον, σ. 594, μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι ἐκεῖ γράφει Βάνκαν. Εἶναι φανερὸ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Barker, ποῦ εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐπιστολὰς τοῦ Κοραῆ. Ὁ Barker ἦταν λόγιος καὶ σοφὸς ἑλληνιστής, φίλος καὶ θαυμαστής τοῦ Κοραῆ, καὶ δημοσίευσε ἀρκετὰ, γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Διετέλεσε ἐπίσης ἐνεργὸ μέλος τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου. Ὁ Κοραῆς εἶχε δεῖ στὸ πρόσωπο τοῦ Barker ἓνα φιλέλληνα, τοῦ ὁποῖου προσπαθεῖ νὰ ἐνδυναμώσῃ τὰ φιλελληνικὰ συναισθήματα. (Βλ. Σ. Κουγέα, Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ, Ἑλληνικά 6 [1933] 52, καὶ Τοῦ ἴδιου, Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Κοραῆ καὶ πρὸς Κοραῆν, Ἑλληνικά 11 [1939] 324).

1.

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον κύριον Ἀνδρέαν Ζαΐμην

εἰς Πιάδαν

Σεβαστὲ ἀδελφέ,

Οἱ πολυπαθεῖς Χῖοι πρὸ πολλοῦ εἶχαν ἐκλέξει πληρεξουσίους τῶν τοῦ κυρίου Γ. Γλαράκη καὶ Ἀθανάσιον Ραφαήλ, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται ἤδη πρὸς τὴν συνέλευσιν ἐρωτῶντες ἂν εἶναι δεκτοί. Δὲν ἤξεύρω ποία εἶναι ἡ γνώμη σας ἢ ποία θέλει εἶναι ἡ γνώμη τῶν συνελεύσεων· ἐξειάζω τὸ πρᾶγμα μόνον ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ δικαίου, καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ συμφέροντος. Ὅτι εἶναι δίκαιον ὅσα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἔλαβον τὰ ὄπλα, εἴτε εὐτυχῶς εἴτε δυστυχῶς, νὰ μὴ χωρισθοῦν ποτὲ ἀπὸ τὴν ὀλομέλειαν τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἀδιαπόδεικτον, καὶ ὅτι συμφέρει εἶναι τόσον φανερώτερον, καθ' ὅσον ἡ ἀπελπισία τῆς ἀποδοχῆς καὶ συγκατατάξεως τῶν παθόντων ἀδελφῶν μας εἰς τὴν ἐθνικὴν ὀλομέλειαν τοὺς κάνει νὰ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὰ πράγματα τῆς πατρίδος, καὶ ἐπομένως ἡ πατρις χάνει ὑπερασπιστάς. Δὲν μὲ λανθάνουν καὶ οἱ λόγοι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἤμποροῦν νὰ φέρουν κάποια δυσκολία εἰς τὸ πρᾶγμα. Καὶ εἰς αὐτῶν ἴσως εἶναι ὁ τῆς μελειωμένης ἐνταῦθα ἠπειρωτικῆς ἐκλογῆς. Ἐγὼ ὁμως νομίζω ὅτι καὶ οἱ ἠπειρωταὶ ἔχουν τὸ αὐτὸ δικαίωμα μὲ τοὺς Χίους, ἴσως καὶ περισσότερον, ἀλλ' οἱ ἠπειρωταὶ, δηλαδὴ τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν, τὸ ὅποιον εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀγωνίζεται ἀνδρείως, καὶ ὄχι τὸ πολλοσθημόριον αὐτῶν, τὸ ὅποιον εὐρίσκεται εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἴδού λοιπὸν πῶς θέλει εἶναι δίκαιον νὰ ἀπορρίψετε τὴν ἐν Ναυπλίῳ ἠπειρωτικὴν ἐκλογὴν, ἐὰν γενῆ, καὶ νὰ δεχθῆτε τὴν τῶν Χίων, ὅποια ἐγενεν ἀπὸ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι συμπολιτῶν τῶν, δηλαδὴ τῶν ἐν Σύρα, τῶν ἐν Ὑδρα καὶ τῶν ἐν Ναυπλίῳ. Ἐὰν ἡ γνώμη σας εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν ἐδικήν μου, σὰς παρακαλῶ νὰ ὑπερασπισθῆτε τὸ δίκαιον τῆς ἐκλογῆς τῶν πληρεξουσίων τῶν Χίων καὶ νὰ ἐνεργήσετε διὰ νὰ γενοῦν δεκτοὶ εἰς τὴν συνέλευσιν.

5 Ἀπριλίον 1826 ἐν Ναυπλίῳ

Ὁ εἰλικρινὴς ἀδελφός σας
Α. Μαυροκορδάτος

2.

Ἀρ. 33 Ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Χίων

Πρὸς τὸν Σεβασμίον Συντιοπίτην κύριον Ἀδ. Κοραῆν

εἰς Παρίσια

Κατὰ τὴν 9 τοῦ παρελθόντος Ἀπρ. Σὰς ἐγράψαμε ἐν ἐκτίσει, νῦν δὲ εὐχαρίστως σοὶ ἀναγγέλλομεν ὅτι κατωρθώσαμε τέλος πάντων μετὰ

πολλὰς προσπαθείας καὶ ἐπιδειξίοντα τῶν πληρεξουσίων μας νὰ εἰσαγάγωμεν ἀντιπρόσωπον Χίον εἰς τὴν δὴμῆγυριν τῆς Σ. Βουλῆς. Τοιοῦτος ἐκλέχθη παρὰ πάντων τῶν ἐνταῦθα Συντοπιτῶν δημοφώνως καὶ ἀποσιέλλεται καὶ αὐτὰς εἰς τὴν Σ. Κυβέρνησιν ὁ Σεβάσμιος γέρον κύριος Πανταλέων Πλατύς, μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁποίου, ἐπειδὴ ἄδειται πανταχόθεν διὰ τὴν παρὰ τῶν μεγάλων δυνάμεων ἀποφασισθεῖσα καὶ μετὰ τοῦ Σουλτάνου διαπραγματευθεῖσα ἀνεξαρτησία τῶν Ἑλλήνων θέλει εἶναι διὰ μόνον τὰ ἔνοπλα μέρη, καὶ ἐπειδὴ τοῦτο σχεδὸν βεβαιούμεθα ἀπὸ τὰ κινήματα τῆς Κυβερνήσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ Λόρδου Κόχραν, φοβούμενοι μὴ ἡ Χίος μείνῃ ἐξηρημένη, κατὰ μίμησιν τῶν Δυτικοελλαδιτῶν (οἷτινες συνεργεῖα καὶ τοῦ Λόρδου Κόχραν ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ, καθὼς ἕως σήμερον θέλει ἐπληροφορηθῆς ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας), τῶν Κρητῶν ἤδη ξεκινούντων καὶ τῶν Ἀνατολικοελλαδιτῶν σπευδόντων καὶ αὐτῶν εἰς ταχείας ἐκστρατείας, προτροπῇ καὶ τοῦ ἐναγέτου κυρίου Γ. Γλαράκη ἀπὸ Ναύπλιον ἐνεργήσαμεν καὶ ἡμεῖς φροντίσαντες ὑπὲρ Χίου. Καὶ πρῶτον ἐκάμαμεν καταγραφὴν τῶν ἐνταῦθα συντοπιτῶν μας, διὰ νὰ ἴδωμεν ἐὰν ἡ συνεισφορά, ἡνωμένη μετὰ τὸν διακαῆ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ζῆλον των, εἶναι ἀνάλογος εἰς τοιοῦτον κίνημα. Μολονότι δὲ ὅλοι οἱ ἐν τῇ Ἑλλάδι παροικοῦντες Χῖοι, ὡς κοινῶς γνωστότατον, εἶναι πάμπαντοι, συνεισφέρουν μολαταῦτα ἕκαστος ὑπὲρ δύναμιν. Τοῦτο μὲ χαρὰν μας ἰδόντες, ἰδεάσαμεν καὶ τοὺς ἐν Ἑλλάδι λοιπούς, εἰ καὶ ὀλίγους, ἐλπίζοντες καὶ ἀπ' αὐτοὺς συνδρομῆν. Ταῦτα εἰδοποιούμεν καὶ τοὺς ἐν Εὐρώπῃ ἡμετέρους, διὰ νὰ ἐξυπνήσωσι καὶ κινηθῶσιν εἰς τὸν ὑπὲρ πατρίδος καὶ τιμῆς ἱερὸν τοῦτον ἀγῶνα, συντρέχοντες μετὰ μέσσα, τὰ ὁποῖα τοῖς ἐχαρίσθησαν ἐκ Θεοῦ. Ἐλπίζομεν δὲ διὰ τὴν οὔτοι λάβωσι τὴν τωρινὴν μας γραφὴν, ὡς πρὸ ἡμῶν πληροφορημένοι τὴν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀπόφασιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ ἀπὸ Σὲ παρακινούμενοι, καθὼς Σὲ παρακαλέσαμε, θέλουσι ἔχει ἐτοιμὴν τὴν ἀναγκαίαν συνδρομῆν. Ἐν τοσοῦτω, ἐπειδὴ κατὰ τὸ φαινόμενον ἡ σημερινὴ περίστασις εἶναι ἀνεπίδεκτος τῆς παραμικρᾶς ἀναβολῆς, ἀποσιέλλομεν σήμερον δύο ὑποκείμενα ἐκ τῶν ἡμετέρων πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Λόρδον Κόχραν, διὰ νὰ ζητήσωσι τὴν πατρικὴν συμβουλήν των καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν εὐδοκίαν καὶ συνεργασίαν των εἰς τὴν ἀνάκτησιν τοῦ φιλιτάτου πατρῶου ἐδάφους, ἐὰν ἡ περίστασις τώρα τὸ ἀπαιτῇ. Δὸς λοιπὸν Σὲ παρακαλοῦμεν, Σεβάσμιε καὶ ποθεινότατε Συντοπιῖτα, τὰς εὐχὰς Σου πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ καὶ δέξαι τὰς ἰδικὰς μας διὰ τὴν μὲ ὑγίαν μακροημέρευσίν Σου, ὁμοῦ καὶ τὴν προσφορὰν τοῦ βαθυτάτου πρὸς Σὲ σέβους μας.

υ. γ. Σὲ προσθέτομεν διὰ ἀπεστείλαμεν ἱκετήριον γράμμα πρὸς τοὺς βασιλεῖς Ἀγγλίας, Ῥωσίας καὶ Γαλλίας, ἐπικαλούμενοι τὴν φιλανθρω-

πλαν των, δια να συμπεριληφθῆ και ἡ Χίος μείας των ελευθερίας
 Ἑλλάδος μερῶν.

Σύρα τῆ 12ῃ Αὐγ. 1827

ἡ ἐπιτροπὴ

Ἀμβρ. Σκαραμαγκᾶς, Στέφ. Ζυγομαλάς,
 Ζ. Ν. Εὐμορφόπουλος, Γ. Ζ. Ψύχας

3.

Πρὸς τοὺς ἐν Λονδίῳ, Βιέννῃ, Τεργέστη, Μασσαλίᾳ και Λιβόρνῳ
 φιλοπάτριδας Χίους.

Φίλοι Πολῖται,

Τῆς ἄνω ἐπιστολῆς τὸ πρωτόγραφον ἔλαβα, ὡς βλέπετε, ἀπὸ τὴν
 Σύραν. Ὁ φανερός σκοπὸς τῶν γραψάντων εἶναι νὰ τοὺς προμηθεύσω
 (λέγουν) βοηθείας ἀπὸ τοὺς ἐδῶ φιλέλληνας, σκοπὸς και νὰ προβληθῆ
 παράξενος και νὰ κτυπηθῆ ἀδύνατος, εἰς καιρὸν ὅτε αἱ ἀπεδῶ βοήθειαι
 δὲν ἔπαυσαν νὰ πέμπωνται, ἀλλὰ διὰ τὸ κοινὸν και πρὸς τὸ κοινόν,
 εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ δυστυχίαν δὲν περιέχεται ἀκόμη ἡ πολυπαθῆς Χίος.
 Ἐμεινε λοιπὸν νὰ συμπεράνω ὅτι ἡ ἀληθῆς ἐπιθυμία τῶν γραψάντων
 εἶναι νὰ σᾶς κοινωνήσω τὴν ἐπιστολῆν των και νὰ σᾶς παρακινήσω νὰ
 ἐνώσετε τὰς βουλὰς και τὰς δυνάμεις σας με τὰς βουλὰς και δυνάμεις
 τῶν λοιπῶν. Τὸ πρῶτον κάμνω με προθυμίαν, κοινωνῶν τὴν ἐπιστο-
 λῆν και πρὸς σᾶς και πρὸς τοὺς ἄλλοῦ εὐρισκομένους συμπολίτας. Τὸ
 δεύτερον ἐντρέπομαι και νὰ τὸ συλλογισθῶ. Δὲν εἶναι κανεὶς ἀπὸ σᾶς,
 ὅστις ἀπελιθώθη τόσο, ὥστε νὰ μὴ βασανίζεται νύκτα και ἡμέρον ἡ
 ψυχὴ του, συλλογιζόμενος ὅτι δὲν ἔχει πατρίδα, ἀλλὰ γενᾶ και θρέφει
 ἀπὸ τῆς παρουσίας ὄρας ὄχι πλέον Χίους, ὄχι πλέον Ἑλλήνας, ἀλλ'
 Ἰταλούς, Γάλλους, Γερμανούς, Ἄγγλους και τοιοῦτους ξένων ἐθνῶν
 πολίτας. Κλαίω, μὰ τὸν θεόν, τὴν ὄραν ταύτην, και κλαίω σᾶς εὐχο-
 μι τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πατρίδος. Δὲν εἶναι χρεῖα νὰ προσθέσω ὅτι
 πρέπει νὰ ταχύνετε ὅσον δύνασθε και τὰς βουλὰς και τὰς πράξεις σας.
 Τὸ πρᾶγμα δὲν δέχεται ἀναβολήν. Ὑγιαίνετε!

Ἐκ Παρισίων 18 Αὐγούστιον 1827

Οὐδ' ἀγρία γὰρ ὄρνις, ἦν πλάση δόμον,
 ἄλλη νεοιτοὺς ἤξιωσεν ἐντεκεῖν.

[Ἄ. Κοραῆς]

4.

Πρὸς τὴν ἐν Σύρα ἐπιτροπὴν τῶν Χίων.

Φίλοι Πολῖται,

Τὴν ἐπιστολῆν σας 9 Ἀπριλίου ἔλαβα τὴν 15 Αὐγούστου. Μὴ δυ-
 νάμενος νὰ σᾶς προξενήσω τὰς ἀπεδῶ ἐπιζοιμένας βοηθείας, αἱ ὁποῖαι

πέμπονται εἰς τὰς χρείας τῆς Ἑλλάδος, ἠρκέσθην γὰρ τὴν κοινωνήσω εἰς τοὺς συμπολίτας τῶν ὀνομασμένων ἀνωτέρω πέντε πόλεων, συνοδεύσας αὐτὴν μὲ τόσα ἀντίγραφα τῆς ὁποίας βλέπετε ἐπιστολῆς μου, ὅσαι εἶναι αἱ πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐσιάλη. Συμβουλὰς ἄλλας, φίλοι πολῖται, δὲν ἔχω γὰρ σὰς δώσω. Εὐχὰς ἔχω πολλὰς καὶ τόσον πλέον θερμὰς, ὅσον ἐγγίξει ἡ ὥρα τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἀπὸ τοῦτον τὸν κόσμον, ἀναχωρήσεως διὰ τοῦτο μόνον ὀδυνηρᾶς, ὅτι σὰς ἀφήνω σκορπισμένους τοὺς πλεισιτέρους εἰς ἀλλογενῶν πόλεις. Εἴθε καὶ σεῖς γὰρ ἀνακτῆσετε τὴν φίλην παιρίδα, κ' ἐγὼ ν' ἀκούσω τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς, πρὶν ὃ θάνατος μοῦ νεκρώσῃ τὴν ἀκοήν!

Ἐγυαίνετε

Ἐκ Παρισίων 20 Αὐγούστου 1827

Ὁ φίλος συμπολίτης

Ἄ. Κοραῆς

Ἐπισημαίνεται καὶ πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ παρ' ἡμῖν εὐρισκομένου πρωτοτύπου. Ἐρμουπόλει τῆς Α' Μαρτίου 1874.

Σωκράτης Ι. Πάλλης

B.

Ὅπως εἶναι γνωστὸν, πολλοὶ Χῖοι μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ νησιοῦ τους, τὸ 1822, κατέφυγαν εἰς τὴν Σύρα, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ ἕνα μέρος τῶν κατοίκων τῆς ἦταν καθολικοί, προστατευόταν σιωπηρὰ ἀπὸ τῆς Γαλλίας¹. Ἡ Σύρα ἦταν κέντρο ἐμπορικόν, πού ἀνεφοδίαζε τὴν Ἑλλάδα καὶ παρουσίαζε ἀρκετὴ ἀσφάλεια καὶ προοπτικὴ γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἐμπορίου· οἱ Συριοὶ, γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν προνομιακὴν αὐτῆς θέσιν, ἐμείναν ἀμέτοχοι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τὰ τρία πρῶτα χρόνια².

Στὸ μεταξὺ δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασιν πολλοὶ Χῖοι, πού ἤθελαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν ἐπιχειρήσειν τους ἔξω ἀπὸ τὰ ἕρρα τῆς Μεσογείου, εἶχαν φύγει γιὰ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ εἶχαν ἰδρῦσει μεγάλους ἐμπορικοὺς οἴκους σὲ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου³. Οἱ

¹ Ἄ. Δρακάκη, Ἡ Σύρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἐρμούπολις 1948, σ. 240.

² V. Fontannier, Voyages en Orient, Paris 1829, σ. 160-166. Ἄπ. Βακαλοπούλου, Πρόσφυγες καὶ προσφυγικὸν ζήτημα κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 51. Γιὰ τὸν συνοικισμό τῆς Ἐρμούπολης ἀπὸ πρόσφυγες καὶ γιὰ τὴν στάσιν τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς Σύρας ἀπέναντι τους βλ. αὐτ. σ. 67-72. Γιὰ τὴν Ἐρμούπολιν ὡς ἐμπορικὸν κέντρο καὶ γιὰ τὴν ὀνομασίαν τῆς βλ. αὐτ. σ. 75-78. R. Anderson, Observations upon the Peloponnesus and the Greek Islands made in 1829, Boston 1830, σ. 154-5.

³ Ι. Γενναδίου, Στέφανος Πάλλης, Τεργέστη 1902, σ. 12.

Χίοι αυτοί, επηρεασμένοι και από τις αλληπαλλήλες προτροπές του Κοραή για την ανάκτηση της πατρίδας τους¹, έστειλαν το 1823 στην Ελλάδα τον Ι. Μαυρογορδάτο με έντολές ν' απευθυνθῆ στην Ἑλληνική Κυβέρνηση σχετικά με αυτό το θέμα². Οί τότε περιστάσεις δὲν επέτρεψαν νὰ επιχειρηθῆ μιὰ ἐκστρατεία με τὸν σκοπὸ αὐτόν, ἡ ὁποία ἔτσι ἔμεινε γιὰ ἀργότερα.

Ἀπὸ τὸ 1825 βλέπουμε ὅτι οἱ Χίοι τῆς Σύρας κινούνται, γιὰ νὰ συγκροτήσουν μιὰ «ἐπιτροπὴ ἐλευθέρων Χίων», ἔπως τὴν ὀνομάζουν, καὶ νὰ ἐκλέξουν ἀντιπροσώπους τους γιὰ τὴν Ἑθνικὴ Συνέλευση³. Οἱ πληρεξούσιοί τους Γ. Γλαράκης καὶ Ἄθ. Ραφαέλης ἔγιναν δεκτοὶ στὴν Γ' Ἑθνικὴ Συνέλευση στὶς 3 Μαΐου 1827 κατὰ τὴν ΑΘ' Συνεδρίαση στὴν Τροιζήνα. Ὄταν ὅμως στὶς 5 Μαΐου 1827 ἡ Συνέλευση αὐτὴ σταμάτησε τὶς ἐργασίες της, οἱ Χίοι τῆς Σύρας θέλησαν νὰ ἔχουν ἕναν ἀντιπρόσωπό τους στὸ Βουλευτικὸ· ἐξέλεξαν τότε τὸν Πανταλέοντα Πλατῦ, πὺ ἔγινε δεκτὸς στὸ Σῶμα αὐτὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1827⁴. Στὸ δεῦτερο γράμμα βλέπουμε ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Χίων ἀναγγέλλει με μεγάλη εὐχαρίστηση στὸν Κοραή τὴν εἰσαγωγὴ Χίου ἀντιπροσώπου στὸ Βουλευτικὸ.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1826 παρατηροῦμε μεγαλύτερη κίνηση στὴν προετοιμασία τῆς ἐκστρατείας γιὰ τὴν ἀνακατάληψη τῆς Χίου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δάνειο πὺ ἔγινε μεταξὺ τῶν Χίων τῆς Ἑλλάδας, ἀποφασίζεται νὰ σταλοῦν γράμματα «προκλητικὰ συνεισφορῶν» στοὺς ἀπανταχοῦ Χίους, γιὰ νὰ προμηθεύσουν οἰκονομικὴ βοήθεια⁵. Ἐνα τέτοιο γράμμα ἔστειλαν στὸν Κοραή στὶς 9 Ἀπριλίου 1827, τὸ ὁποῖον ὅμως ἔφτασε στὰ χέρια του στὶς 15 Αὐγούστου, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ 4. Ἡ ἐπιχείρηση τελικὰ πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Φαβιέρο τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1827, χωρὶς ὅμως νὰ φέρῃ τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα⁶.

¹ Ἀπ. Βακαλόπουλος, ἔ.ἀ. σ. 78.

² Χιακὸν Ἀρχεῖον, ἐκδ. Ἰ. Βλαχογιάννη, Ἀθήναι 1910, τ. Δ', παράρτ. Β', σ. 452, ὁποσημ. 1.

³ Γιὰ τὶς ἐνέργειες αὐτὲς τῶν Χίων τῆς Σύρας βλ. Ἀπ. Βακαλοπούλου, ἔ.ἀ., σ. 78-80 καὶ 98-99. Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ 1, ὁ Α. Μαυρογορδάτος ὁπεστήριξε τὴν ἐκλογὴ τοῦ Γ. Γλαράκη καὶ τοῦ Ἄθ. Ραφαέλη, ἀλλὰ τὸ 1826 ἡ Συνέλευση δὲν ἔδωσε τὴν ἀδεία, με τὴν δικαιολογία ὅτι οἱ πληρεξούσιοι καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν θὰ ζητοῦσαν τὰ ἴδια δικαιώματα. (Α. Ζ. Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, Πειραιεὺς 1839, τ. Θ', σ. 26).

⁴ Χιακὸν Ἀρχεῖον, τ. Β', σ. 82, ὅπου ἡ Ἐπιτροπὴ ἀναφέρει ὅτι εἶχε ἐκλέξει στὴν ἀρχὴ γιὰ παραστάτη της στὸ Βουλευτικὸ τὸν Γ. Γλαράκη. Ἐκεῖνος ὅμως ἀρνήθηκε ν' ἀναλάβῃ τὴν θέση αὐτὴ, γιὰτὶ εἶχε πολλὴ δουλειὰ στὴν Κυβέρνηση.

⁵ Τ. Ἀμπελᾶ, Ἱστορία τῆς νήσου Σύρου, Ἑρμούπολις 1874, σ. 607.

⁶ Ἀπ. Βακαλόπουλος, ἔ.ἀ., σ. 99-103, ὅπου περιγράφονται οἱ προετοιμασίες καὶ ἡ ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀνακατάληψη τῆς Χίου. J. P. Miller, The Condition

Στὴν ἐκστρατεία αὐτὴ τῆς Χίου συνετέλεσαν πολὺ καὶ οἱ ἀλλεπάλληλες παραινέσεις τοῦ Κοραΐ στοὺς συμπατριῶτες του, γιὰ νὰ ξαναποκτήσουν πατρίδα¹. Κιόλας ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1822 ὁ Κοραΐς γράφει στοὺς ἀπανταχοῦ Χίους: «Ὅσοι ἐσώθητε ἀπὸ μάχαιραν Σουλτάνου νὰ μαζευθῆτε καὶ νὰ ἐνωθῆτε διὰ νὰ τὴν πάρετε καὶ νὰ τὴν κατοικήσετε»². Προσπαθεῖ νὰ τοὺς παρακινήσῃ λέγοντας ὅτι οἱ Χῖοι ἔτσι διεσπαρμένοι δὲν γεννοῦν πιὰ Χίους ἢ Ἑλληνας, ἀλλὰ Ἰταλοὺς, Γάλλους, Γερμανοὺς, Ἀγγλοὺς³. Ἐπειτα, μὲ τὴν αὐτοδιοίκηση, τὴν ὁποία εἶχαν τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, θεωρεῖ ὅτι διαθέτουν κάποια ἐμπειρία στὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ θὰ μποροῦν νὰ βοηθήσουν στὴ διοίκηση τοῦ ἀπελευθερωμένου Ἑλληνικοῦ κράτους⁴. Καὶ συνεχῶς μέσα στὴν ἀλληλογραφία του βλέπομε νὰ παροτρύνῃ τοὺς Ἑλληνας πολιτικούς καὶ τοὺς ἀπανταχοῦ Χίους γιὰ τὴ γρήγορη ἀνάκτηση τοῦ νησιοῦ τους⁵. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Χῖοι, ἔταν πλέον ἀποφάσισαν νὰ ὀργανώσουν πιὸ συστηματικὰ τὴν ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Χίου, γράφουν στὸν Κοραΐ καὶ τὸν παρακαλοῦν νὰ παρακινήσῃ τοὺς φιλέλληνας.

Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, τῆς 9 Ἀπριλίου, δὲν εἶναι γνωστό, συμπερασματικὰ ὅμως μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς τὸ περιεχόμενό

of Greece in 1827 and 1828, N. York 1828, σ. 240-1. Brunet de Presle et Al. *Blanchet*, Grèce depuis la conquête Romaine..., Paris 1869, σ. 552.— Ὁ Φ. Ἀργέντης, *Bibliography of Chios from Classical Times to 1936*, Oxford 1940, σ. 355, ἀναφέρει: ὅτι ὁ κώδικας, τὸν ὁποῖο ἐδημοσίευσε ὁ Κ. Ἀμαντος στὸ περ. «Αἶγατον» 1935-6, τομ. 1-2, μὲ τίτλο: Ἱστορικὰ ἔγγραφα, Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Φαβιέρου εἰς Χιον (βλ. παρακάτω σελ. 315, σημ. 4), ἀνήκει στὴν οἰκογένεια τοῦ Γ. Χατζιδάκι. Φυσικὰ ὁ κώδικας αὐτὸς βρίσκεται τώρα στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Συλλογὴ Μάμουκα, Κ. 80, φ. 129 β, χφ 19.

¹ Δ. Μανιζουλίνοῦ, Ὁ Κοραΐς ἐμπνευστὴς τῆς ἐκστρατείας τῆς Χίου [=Ἐρρανος εἰς Ἀδαμάτιον Κοραΐν, τεῦχος Α', 1956], σ. 22.

² Ν. Λαμαλάς, τ. Γ', μέρος 2ον, σ. 839 (Πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Χίους, 12 Ὀκτωβρίου 1822).

³ Ν. Λαμαλάς, τ. Γ', μέρος 2ον, σ. 861 (Πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Χίους, 20 Ὀκτωβρίου 1823). Αἰτ. τ. Γ', σ. 218 (Πρὸς Ρώταν, 5 Ἰουλίου 1824).

⁴ Ν. Λαμαλάς, τ. Γ', μέρος 2ον, σ. 792-795 (Πρὸς Βλαστόν, 30 Δεκεμβρίου 1822). Π. Κονιογιάννης, ἔ.δ., τ. Ε', 1923, σ. 56 (Πρὸς προσετώτας Ὑδρας, Ψαρῶν καὶ Σπετσῶν, 6 Μαρτίου 1823): «...καὶ τώρα διὰ τὴν ἐμπειρία των (Χίων) ἠμποροῦσε νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν κοινὴν αὐτῶν πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα, σιθερεύεται ἢ Ἑλλάς τὴν βοήθειαν τῶν Χίων διὰ τὴν ἀγριότητα τοῦ τυράννου μας».

⁵ Π. Κονιογιάννης, ἔ.δ., σ. 54-58 (Πρὸς προσετώτας... 6 Μαρτίου 1823): «...Μία ἀπὸ τὰς ἐπιζοιμένας ταύτας ἐνεργείας, ἀδελφοὶ καὶ φίλοι, εἶναι τῆς δυναστείας Χίου ἢ ἀπολύτρωσις ἀπὸ τοὺς ἀσβεστάτους Μουσουλμάνους...». Ν. Λαμαλάς, τ. Γ', μέρος 2ον, σ. 855 (Πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Χίους, 25 Ἰουνίου 1823): «Σεῖς πρέπει νὰ ἦσθε οἱ ἐνεργοὶ καὶ πρωτοπιστάται τοῦ ἔργου, ἐπειδὴ καὶ σεῖς εἴσθε οἱ χρεῖαν ἔχοντες πατρίδος».

του, όταν διαβάσει τις παραπάνω επιστολές του Κοραή και προς τον Κοραή. Σ' αυτήν θα πρέπει να του γράφουν και να του ζητούν να τους προμηθεύσει βοήθεια από τους φιλέλληνες της Ευρώπης και να παρακινήσει τους συντοπίτες του να βοηθήσουν στον αγώνα για την ανάκτηση της Χίου. Αναφέρουν ότι του έγραψαν «έν εκτάσει». Θα πρέπει να του εξιστόρησαν λεπτομερώς όλες τις ενέργειες που έκαμαν, για να γίνει δεκτός ένας αντιπρόσωπός τους στο Βουλευτικό. Στις 12 Αυγούστου, χωρίς να λάβουν απάντηση, του ξαναγράφουν. Η επιστολή αυτή έρχεται σαν συνέχεια και συμπλήρωση στην προηγούμενη. Δεν γνωρίζουν ακόμα ότι ο Κοραής άργησε τόσο πολύ να λάβει το γράμμα τους της 9^{ης} Απριλίου, αλλά του γράφουν με την πεποίθηση ότι το έλαβε. Με μεγάλη ευχαρίστηση αναγγέλλουν τα αποτελέσματα των προσπαθειών τους για την εισαγωγή Χίου παραστάτη στο Βουλευτικό και άπαριθμούν ποιά μέτρα έλαβαν για την οργάνωση της έκστρατείας: ότι έκαμαν καταγραφή των Χίων που έδωσαν συνδρομές και ότι έστειλαν δύο συμπολίτες τους στην Κυβέρνηση και στον Λόρδο Κόχραν, για να ζητήσουν συμβουλές. Τελικά παρακαλούν και πάλι τον Κοραή να παρακινήσει τους συντοπίτες τους της Ευρώπης να τους συνδράμουν για την προετοιμαζόμενη έκστρατεία.

Στις επιστολές όμως 3 και 4, που είδαμε παραπάνω, παρατηρούμε ότι ο τόνος του Κοραή είναι κάπως χαλαρωμένος: δεν γράφει με τόσον ένθουσιασμό, όσον σε άλλα προγενέστερα γράμματά του. Αυτό θα πρέπει να το αποδώσουμε στο αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στην αποστολή του γράμματος των Χίων της Σύρας (9^{ης} Απριλίου) και στην λήψη του από τον Κοραή (15 Αυγούστου). Δεν παρέλειψε όμως να τους γράψει να βιαστούν: ο καιρός περνά «πρέπει να ταχύνετε όσον δύνασθε... το πράγμα δεν δέχεται αναβολή».

Στην τέταρτη επιστολή μας ξενίζει κάτι ώμο στην απάντηση του Κοραή. Το καταλαβαίνουμε όμως καλύτερα, όταν σκεφτούμε τον χαρακτήρα του. Δεν του άρεσε να ζητά, να ζητιανεύει, όπως το γράφει κιόλας, ούτε καν για την ίδια την πατρίδα του. Έπαινούσε τους φίλους της Ελλάδας και καλλιεργούσε το φιλελληνισμό τους, συνήθιζε όμως, όταν ζητούσε βοήθεια για την Ελλάδα ή τους Χίους, να απευθύνεται στους Έλληνες του έξωτερικού και όχι στους ξένους. Χαρακτηριστικό είναι αυτό που γράφει το 1819 στον Κοντόσταυλο: «*Βλέπεις τί λέγω περί του Αμμωνίου και διαίτι δέν έγραφα τήν προς τήν σοφόν της Ευρώπης προσκάλεσίν μου εις Γαλλικήν γλώσσαν· και λέγω τήν αλήθειαν· ενιόραπην να δείξω τήν πατρίδα μου ψωμοζήτριαν· ο μόνος μου σκοπός ήτο να διεγείρω τούς όμογενείς εις συνεροσίαν και φιλοτιμίαν των καλών, ελπίζων ότι, βλέποντες τήν συνδρομήν των ξένων και τιμήν,*

θέλουν ἐξυπνισθῆν τέλος πάντων ἀπὸ τὸν μακρὸν ὕπνον»¹. Ἔτσι, ἐνῶ στὴν ἐπιστολή τους οἱ Χιοὶ τοῦ ζητοῦν ν' ἀπευθυνθῆ στοὺς Φιλέλληνες, ἐκεῖνος, καθὼς βλέπομε στὴν τρίτη ἐπιστολή, γράφει μόνο στοὺς συμπολίτες του τῆς διασποράς. Ὁ Κοραῆς θέλει νὰ γεννηθῆ μέσα ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας, σὰν ἀνάγκη ποὺ ἐβγήκε ἀπὸ μόρφωση καὶ πνευματικὴ ἀνύψωση.

Δὲν νομίζω ὅτι τὸ γράμμα τοῦ Κοραῆ στίς 18 Αὐγούστου ἐπρόφτασε νὰ φέρῃ θετικὰ ἀποτελέσματα πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τῆς Χίου. Οἱ Χιοὶ εἶχαν ἀντιληφθῆ ὅτι δὲν μποροῦσαν νὰ βασιζονται μόνο στοὺς ὁμογενεῖς τῆς Εὐρώπης, γιὰτὶ χρειαζόταν ἀρκετὸς καιρὸς, γιὰ νὰ συναχθοῦν τὰ χρήματα καὶ νὰ τοὺς ἀποσταλοῦν². Ἐξακολουθοῦσαν ἔμως νὰ περιμένουν τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια, τὴν ὁποία εἶχαν ζητήσῃ τόσες φορὲς ἀπὸ τοὺς συμπολίτες τους τῆς Εὐρώπης³. Ἡ ἐκστρατεία τῆς Χίου ὁργανώθηκε κυρίως ἀπὸ τὸ δάνειο ποὺ εἶχε ἐνεργηθῆ ἤδη ἀπὸ τὸ 1826 μεταξὺ τῶν Χίων τῆς Ἑλλάδας⁴. Ἀκόμη καὶ στίς 19 Νοεμβρίου 1829 γράφουν οἱ Χιοὶ τῆς Σύρας στοὺς πληρεξουσίους τους στὴν Αἴγινα «ὥς

¹ Ν. Δαμαλάς, τ. Γ', σ. 444.

² Χιακὸν Ἀρχεῖον, τ. Β', σ. 83.

³ Χιακὸν Ἀρχεῖον, τ. Β', σ. 72 (Πρὸς λόρδον Κόχραν, 12 Αὐγ. 1827): «Ἐγκαλὰ δὲ καὶ ἡ συνεισφορά μας, ὡς πρὸς τὸ ἔργον, εἶναι παραμικρά, ἔχομεν ὁμοῦ ἐλλείδα καὶ ἀπὸ τοὺς ἐν Εὐρώπῃ συμπολίτας μας, τοὺς ὁποίους ταῦτα εἶδοποιοῦμεν».

⁴ Βοήθεια ἔστειλαν καὶ οἱ Τεργεστηνοί, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ γράμμα τῆς ἐπιτροπῆς Χίων τῆς Σύρας πρὸς τὸν Γ. Γλαράκη στίς 22 Νοεμβρίου 1827 (Κ. Ἀμάντου, Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Φαβιέρου εἰς Χίον, περ. Αἰγαίου, τ. Α' [1935] 348). Θὰ ἔγινε βέβαια συγκέντρωση χρημάτων καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης, ὅπου κατοικοῦσαν Χιοὶ, γιὰτὶ διαβάζουμε ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ ἔστειλε συναλλαγματικές σὲ Λιθόρνο, Μασσαλία, Ὁλλανδία, Λονδίνο, Βιέννη, Γένοβα, γιὰ νὰ μαζέψῃ τίς συνεισφορὲς τους. Σχετικὰ ἀναφέρουν: ὁ Σ. Τρικούπης, Ἱστορία Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἔκδ. 4η, 1925, τ. Δ', σ. 156-7: «... καὶ συνάξαντες ἱκανὰ χρήματα παρὰ τῶν ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ συμπολιτῶν καὶ καταθέσαντες καὶ αὐτοὶ εἰς κίνησιν ναυτικῆς καὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως...», ὁ Γρηγόριος Φωτεινός, Ἐπίσκοπος Μυριοφύτου (Γ. Ζολώτας, ἔ.α., τ. Γ', μέρος 2ον, σ. 644): «μικρὰ μὲν διὰ προαιρετικῶν ἐράνων καταθέντες αὐτοὶ, μεγάλα δὲ συναθροίσαντες ἀπὸ τῶν ἔξωθεν...», ὁ V. Fontannier, ἔ.α., σ. 208: «Les Grecs de Trieste, de Livourne, de toutes les parties de la Grèce s'empressèrent de contribuer...», ὁ Α. Ὁρλάνδος, Ναυτικά, τ. Β', σ. 513: «συνάξαντες καὶ παρὰ τῶν ἀπανταχοῦ συμπατριωτῶν τῶν ἱκανὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρήματα...» πρὸς ἐπίσης Βυζάντιον, Οἰκονόμου καὶ ἄλλους. Ἄν αὐτὰ τὰ χρήματα ἔφτασαν ἐγκαίρως δὲν εἶναι βέβαιο, γιὰτὶ μόνο γιὰ τοὺς Τεργεστηνοὺς ἔχομε κατηγορηματικὴ μαρτυρία. Γιὰ τὰ ἄλλα μέρη ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Χίων συνεχῶς γράφει ὅτι ἀναμένονται οἱ πατριωτικὲς συνεισφορὲς τους (Κ. Ἀμάντου, ἔ.α., τ. Β', σ. 86, 156-157). Ἴσως ἡ κίνησις ποὺ ἔγινε γύρω ἀπὸ τὴν συγκέντρωση τῶν προαιρετικῶν συνεισφορῶν τῶν Χίων τῆς Εὐρώπης παρέσυρε τοὺς παραπάνω συγγραφεῖς νὰ συμπεράνουν ὅτι τὰ χρήματα ἔφτασαν ἐγκαίρως, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία.

σήμερον δὲν μᾶς ἔφθασεν ἀπὸ κανὲν ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης, ὅπου παροικοῦσι Χῖοι, ἢ παραμικρὴ συνδρομή, οὔτε ἰδιαιτέραν τινὰ ἰδέασιν ἔχομεν».

Ὁ Κοραῆς, δταν ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴ τῶν Χίων τῆς Σύρας, τῆς 9 Ἀπριλίου, φρόντισε ἀμέσως νὰ τὴν στείλῃ, ὅπως γράφει καὶ ὁ ἴδιος, σὲ πέντε ἀντίγραφα στὶς Εὐρωπαϊκὲς πόλεις πού ἀναφέρει, συνοδεύοντάς τα μὲ πέντε ἀντίγραφα τῆς δικῆς του ἐπιστολῆς.

Μνεῖα μιᾶς τέτοιας ἐνεργείας φαίνεται νὰ ἔχωμε σ' ἓνα φύλλο χαρτί χωρὶς ἡμερομηνία, πού βρέθηκε κολλημένο σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Θ. Πρασσακάκη στὴ Μασσαλία στὶς 23 Φεβρουαρίου 1827¹. «... Τὴν περικλείουσιν παρακαλῶ νὰ κοινωνήσῃς εἰς ὄλους τοὺς αὐτοῦ συμπολίτας· τὴν δὲ περικλειομένην νὰ στείλῃς ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐν Σύρα ἐπιτροπὴν. Ἴσα τῆς περικλειούσης ἐστάλησαν εἰς Λόνδρον, Λιβόρνον, Τεργέστην καὶ Βιένναν...». Καὶ ἂν ἀκόμα τὸ περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ σημειώματος δὲν εἶναι σχετικὸ μὲ τίς δυὸ ἐπιστολές μας, γιατί εἶναι ἀχρονολόγητο, πάντως μᾶς δείχνει πῶς ἔφταναν στὸν προορισμὸ τους οἱ διάφορες ἐπιστολές τοῦ Κοραῆ. Μὲ τὸ «περικλείουσιν» ἴσως ἐννοοῦσε τὴν ἐπιστολὴ τῆς 9 Ἀπριλίου, τὴν ὁποίαν ἔγραψαν οἱ Χῖοι τῆς Σύρας πρὸς τὸν Κοραῆ καὶ τὸ συνοδευτικὸ γράμμα, πού συμπεραίνομε ὅτι ἦταν γραμμένο στὸ ἴδιο φύλλο χαρτιοῦ, ἐπειδὴ στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς του διαβάζομε: «τῆς ἄνω ἐπιστολῆς τὸ πρωτόγραφον...». Ὅσο γιὰ τὴν «περικλειομένην», θὰ πρέπη νὰ εἶναι ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Χίους τῆς Σύρας, ἢ ὁποία θὰ συνοδεύεταν πάλι ἀπὸ ἀντίγραφο τοῦ γράμματος τοῦ Κοραῆ πρὸς τοὺς ἐν Λονδίῳ κλπ. φιλοπάτριδας Χίους. Αὐτὸ συμπεραίνομε ἀπὸ τὴν φράση «συνοδεύσας αὐτὴν μὲ τόσα ἀντίγραφα τῆς ὁποίας βλέπετε ἐπιστολῆς μου» καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὸ ἀντίγραφο ἢ μία ἐπιστολὴ εἶναι γραμμένη σὲ συνέχεια τῆς ἄλλης, ὅπως εἶδαμε πρὸ πάνω. Ἔτσι ἴσως δικαιολογεῖται ὅτι ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο τοῦ συνοδευτικοῦ αὐτοῦ γράμματος, πού ἔχομε στὰ χέρια μας, λείπουν καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ Κοραῆ καὶ ἡ ἐπικύρωση τοῦ Σ. Ι. Ράλλη.

Οἱ πόλεις πού ἀναφέρονται στὸ γράμμα, τὸ συνοδευτικὸ, βρίσκονται στὸ σύντομο γράμμα πού ἔχει δημοσιεύσει ὁ Πρασσακάκης, ἀπὸ ὅπου λείπει μόνον ἡ Μασσαλία. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀπουσία ἐξηγεῖται ἐπίσης εὐκολά· ἡ ἐπιστολὴ θὰ πρέπη νὰ ἀπευθύνεται στὸν Θ. Πρασσακάκη, πού κατοικοῦσε στὴν Μασσαλία, καὶ τοῦ λέγει: «νὰ κοινωνήσῃς τὴν ἐπιστολὴν εἰς ὄλους τοὺς αὐτοῦ συμπολίτας»².

¹ [Ἐ. Πρασσακάκη], Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀδαμαντίου Κοραῆ πρὸς τὴν οἰκογένειαν Πρασσακάκη, Λειψία 1885, σ. 52.

² Θὰ ἐννοῆ τὴν Μασσαλία. Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τόσα

Βλέπομε λοιπὸν πῶς οἱ Χῖοι προσπάθησαν νὰ συντονίσουν τὶς ἐνέργειάς τους. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά θέλησαν ν' ἀναγνωρισθοῦν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέση ν' ἀπαιτήσουν τὰ δικαιώματά τους πάνω στὸ νησί τους, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐφρόντισαν νὰ ἐνημερώσουν τὸν Κοραῆ καὶ τοὺς «ἀπανταχοῦ» συμπολίτες τους, γιὰ νὰ βοηθήσουν ὅλοι ἀπὸ κοινού στὴν προσπάθεια αὐτὴ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Χίου.

Ἀθῆναι
Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν (B.I.E.)

ΛΟΓΚΙΑ ΔΡΟΥΛΙΑ

ἀντίγραφα, πού ἔστειλε ὁ Κοραῆς καὶ τῆς ἐπιστολῆς τῶν Χίων τῆς Σύρου τῆς 9ης Ἀπριλίου καὶ τῆς δικῆς του συνοδευτικῆς, τῆς 18ης Αὐγούστου, δὲν σώθηκε κανένα πρωτόγραφο. Μάλιστα, ὅπως εἶδαμε, τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς τῆς 9ης Ἀπριλίου δὲν εἶναι κἀν γνωστό, ἐνῶ τῆς συνοδευτικῆς μόνο ἀπὸ ἀντίγραφο ἔχει διασωθῆ. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἐπιστολὴ τῆς 12ης Αὐγούστου πρὸς τὸν Κοραῆ καὶ τῆς 20ης Αὐγούστου πρὸς τοὺς Χίους τῆς Σύρας. Τ' αὐτόγραφα τῶν ἐπιστολῶν 3 καὶ 4, ὅπως γράφει ἡ ἐπικύρωσή τους, βρίσκονται τὸ 1874 στὰ χέρια τοῦ Σ. Ι. Ράλλη. Βλέπομε ἔτσι πόσα γράμματα τοῦ Κοραῆ ἔχουν χαθῆ, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες πού ἔγιναν γιὰ τὴν περισυλλογὴ καὶ τὴν ἐκδόσῃ τους κιάλας ὅσο ἐξῶδες καὶ λίγα χρόνια μετὰ τὸν θάνατό του.